

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗМІНИ КОНЦЕПЦІЙ ГОМЕОСТАЗИСУ ЯК БАЗОВОЇ ОСНОВИ РОЗВИТКУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

INSTITUTIONAL FRAMEWORK CHANGING CONCEPTS HOMEOSTASIS, AS BASIC FOUNDATIONS FOR THE DEVELOPMENT AT THE PRESENT STAGE

У статті розглянуто інституціональні зміни концепцій гомеостазису. Здійснено характеристику парадигмальних спрямувань сучасної економічної теорії. Доведено, що інституціональний напрям сучасної економічної науки має здатність подолати ті проблеми економічної теорії, які визначаються світовою фінансовою кризою.

Ключові слова: економічна система, економічний розвиток, рівновага, стійкість, глобалізація, гомеостазис.

В статье рассмотрены институциональные изменения концепций гомеостазиса. Осуществлена характеристика парадигмальных направлений современной экономической теории. Доказано, что институциональное направление современной

экономической науки обладает способностью преодолевать те проблемы экономической теории, которые определяются мировым финансовым кризисом.

Ключевые слова: экономическая система, экономическое развитие, равновесие, устойчивость, глобализация, гомеостазис.

The article deals with institutional change concepts homeostasis. Done paradigmatic characteristic tendencies of modern economic theory. Proved that institutional direction of modern economic science, has the ability to overcome the problems of economic theory, defined the global financial crisis.

Key words: economic system, economic development, balance, stability, globalization, homeostasis.

УДК 338.1

Штулер І.Ю.

к.е.н., доцент,
завідувач кафедрою фінансів,
банківської справи та страхування
Національна академія управління

Постановка проблеми. Проблема розвитку та встановлення рівноваги «гомеостазису» є однією з ключових та найскладніших, що турбують більшість країн світу. Наразі неокласична парадигма, яка привела глобалізовану капіталістичну економіку до фінансово-економічної кризи, піддається жорсткій критиці. При цьому головним опонентом найчастіше визнають інституціональне спрямування, яке дотримується пропонованої парадигмальної ідеї: вибір належить інституціональним засадам, які спрямовують економічні чинники на загальний добробут та мінімізують проблеми, пов'язані з нерівністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток інституціонального напрямку у вітчизняній та світовій економічній науці безпосередньо пов'язаний з адаптацією інституціональних концепцій, які застосовуються для аналізу економік. У цьому плані можна вирізнити наукові праці таких українських учених, як: С. Архієреєв, В. Дем'яненко, В. Ліпов, а також російських колег: С. Кірдіної, Р. Нурєєва, А. Олейніка, О. Шастітка. З іншого боку, варто виокремити праці тих вітчизняних учених, які будують свої дослідження на основі історичних, соціологічних підходів, а саме: В. Гесця, А. Гриценка, С. Єрохіна, М. Єрмошенка, І. Малого, О. Яременка. При цьому використання методології інституціонального підґрунтя відбувається в рамках не ліберально-ринкової, а державно-виробничої концепції. Що стосується безпосередньо аналізу трансформації парадигми економічної теорії з погляду концепції інституціональної трансформації, то в цьому спрямуванні необхідно відзначити праці таких учених, як: А. Чухно, П. Єщенко, В.Тарасевич, А. Ткач, В. Ільїн.

Постановка завдання. Однією з ключових проблем, що заважає досягненню цілей економічного

розвитку та добробуту домогосподарств, є недієвість традиційних постулатів економічної теорії в сучасних реаліях господарювання. Своєю чергою, сучасний стан економічної теорії характеризується визнанням низки проблем в її панівному неокласичному напрямі. Зазначене вимагає перегляду теоретико-методологічних засад у сенсі розробки нової гомеостатичної економічної системи як парадигми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з методологією неокласиків, економіка країни має внутрішні механізми відновлення гомеостазису та не потребує втручання держави. До прикладу, якщо уряд застосовує жорсткий регульований антиінфляційний курс у кредитно-грошовій та бюджетній політиці, інші проблеми ринку вирішує автоматично.

Своєю чергою, вітчизняні вчені П. Єщенко та А. Арсеєнко вважають, що різниця у доходах, рівні та якості життя між країнами визначається концепціями, що є підґрунтям економічної політики. При цьому виокремлюють такі дві теоретичні концепції, що формулюють спрямування сучасної економічної політики держав: кейнсіанство та лібералізм. Дані економічні концепції розглядають економіку як поєднання конкурентного ринку на підґрунті приватної власності та регулюючої ролі держави. Хоча в реальному житті між теорією та практикою існує значний розрив, саме неоліберальні реформи мали вирішальну роль щодо входження постсоціалістичних економік до глобальної та стали основою «Вашингтонського консенсусу». При цьому необхідно підкреслити, що саме неоліберальні реформи не виправдали надій, які на них покладались [1, с. 29].

Загалом, можна виокремити такі спрямування економічної теорії, які претендують на статус підґрунтя сучасної економічної парадигми: монета-

ризм, неолібералізм, неокейнсіанство, інституціоналізм (табл. 1).

Генезис будь-якої науки відбувається як зміна парадигм, тобто концептуальних схем, які протягом певного періоду визнаються науковим товариством як підґрунтя його практичної діяльності та теоретичних пошуків [2, с. 78].

З огляду на характеристику системної парадигми, яка надана Я. Корнаї, визначимо такі найсуттєвіші її риси:

1. Суспільна система вивчається в цілому, об'єктом дослідження є взаємозв'язки між цим цілим і його частинами.

2. Дослідження мають комплексний характер і не зводяться до будь-якої конкретної дисципліни (економіка, соціологія, політологія). Особливу увагу приділяють взаємодії різноманітних сфер функціонування суспільства.

3. Увагу дослідників зосереджено на інститутах, які визначають рамки та хід конкретних процесів. Інститути при цьому розуміють достатньо широко, тому що історично виникли та розвиваються еволюційним шляхом.

4. Існує безпосередній зв'язок у розумінні існуючої організації суспільства та історичного процесу, протягом якого вона виникла.

5. Особливу увагу приділяють суттєвим змінам та істотним трансформаціям, а не постійним та непорядкованим змінам.

6. Порівняння здійснюють, як правило, на якісному рівні [3, с. 78].

З урахуванням вищезазначеного підкреслимо, що дослідження інститутів є необхідною умовою дослідження економічної парадигми. Саме інституціональний підхід щодо дослідження економіки є традиційним способом фактологічного та теоретичного аналізу, а також дає змогу змодельувати структуру економічного суб'єкта та сформулювати модель інституціонального партерна, що окреслюють як комплекс причинно-функціональних зв'язків насамперед у соціальному середовищі і детермінують значущі константи господарської поведінки [4, с. 97].

Щодо безпосереднього генезису інституціональної теорії, то періодизація історії економічної думки виокремлює період, коли поряд із класичною парадигмою економічної теорії розвивалися ідеї інституціонального підходу до аналізу економічних явищ. Ця ідея знайшла своє відображення наприкінці XIX – початку XX ст., коли інституціональна школа активно використовувала історичні методи дослідження та концепцію активного державного втручання в економічну сферу. У межах інституціональної парадигми американських економістів Т. Веблена, Дж. Комонса, У. Мітчелла соціально-економічні явища висвітлювали з погляду суспільної психології, соціології, етики, звичаїв тощо [5, с. 100]. Рушійними

Таблиця 1

Характеристика парадигмальних спрямувань сучасної економічної теорії

Спрямування	Представники	Основні концепції
Неокласичне: монетаризм неолібералізм	І. Фішер, М. Фрідман, К. Бруннер, А. Мельтцер, А. Шварц, Л. Мізес, Ф. Хайек, В. Ойкен, Л. Ерхард, Р. Манделл, М. Флемінг	Грошова маса, що знаходиться в обігу, відіграє вирішальну роль у стабілізації і розвитку ринкової економіки. Управління економікою є ефективним, коли здійснюється передусім шляхом фінансової політики. Відмова від активного втручання держави в економіку, зведення до мінімуму державного впливу на економіку ґрунтується на ідеї пріоритету умов для необмеженої конкуренції. Вільна конкуренція є силою, яка безпосередньо призводить до відновлення рівноваги в економічному розвитку і забезпечує справедливість розподілу доходів та максимум можливого добробуту.
Неокейнсіанство	Е. Хансен, Д. Хікс, Р. Клауер, П. Девідсон, П. Сраффа, Л. Пазінетті	Головна проблема макроекономіки – фактори, що визначають рівень і динаміку доходу. Ці фактори досліджують в умовах формування ефективного попиту, основними компонентами якого є споживання і накопичення. Внаслідок неспівпадіння попиту і пропозиції маємо безробіття, депресії та економічні кризи. Звідси – необхідність підтримки ефективного попиту з боку держави. Однією з ключових теорій є теорія циклічного розвитку капіталістичної економіки.
Інституціоналізм	Засновники: Т. Веблен, Дж. Коммонс, У. Мітчелл Представники неoinституціоналізму: Р. Коуз, О. Вільмсон, Д. Норт, Дж. Б'юкенен	Економічне життя суспільства визначається інститутами, а економічний розвиток є еволюцією інститутів. Дослідження організацій (фірм) ізсередини, з точки зору їхньої внутрішньої структури, запровадження до аналізу обмежень, що обумовлюються інституціональною структурою суспільства (інституціональне середовище) та діяльністю економічних агентів. Модель ухвалення рішень характеризується обмеженою раціональністю та опортуністичною поведінкою людини. Основні теорії: трансакційних витрат, прав власності, організації, суспільного вибору.

силами економіки поряд із факторами виробництва визначали моральні та етичні чинники, а також юридичну інфраструктуру. Підкреслимо, що започаткування інституціональної парадигми пов'язують зі зростанням протиріч у суспільстві у зв'язку зі зростанням концентрації та централізації капіталу та небезпекою переходу капіталізму до монополістичного етапу.

У 30-х роках ХХ ст. інституціоналізм було відтіснено кейнсіанством, знову відбулася зміна економічної парадигми як концептуальної системи економічної ідеології. Цю подію спричинила криза 1929–1933 рр., коли економічна наука навіть не припускала можливості подібних потрясінь, що і призвело до першої кризи економічної теорії. Велика депресія була потрясінням світового масштабу, що вразило майже всі індустріально розвинуті країни. По суті, це була криза капіталістичної фінансово-економічної форми господарювання і відповідних виробничих відносин. Однією з ключових причин цієї події була кредитна експансія, яка призвела до встановлення монополно високих цін і при цьому забезпечила потрібний збут продукції. З погляду економічної науки це була криза неокласичної теорії в цілому та особливо її монетарного спрямування. Під впливом кризи було сформовано політику «нового курсу» Ф. Рузвельта, яка насамперед включала: санацію банківської системи, створення системи страхування банківських депозитів фінансування (дотацію) визначених обсягів виробництва і цін, забезпечення законодавчо обумовлених мінімальної заробітної плати та робочого дня, започаткування системи страхування старості та безробіття тощо. Зазначену практику державного регулювання економіки узагальнив та теоретично обґрунтував Дж.М. Кейнс [6, с. 156]. Саме ця праця започаткувала появу нової парадигми в економічній теорії, яка отримала назву кейнсіанства.

Зазначимо, що кейнсіанський підхід до управління макроекономічними процесами, який було сформовано за часів Великої депресії, акцентував увагу саме на такому методологічному підході, де насамперед використовували відповідні моделі ухвалення рішень щодо розробки належних методів економічної політики. На практиці це означало, що особи, які здійснювали цю політику, повинні були змоделювати соціально-економічну систему в цілому.

Своєю чергою, згідно з парадигмою сучасного неінституціонального підходу, економіка розглядається як еволюційно відкрита система, що піддається впливам зовнішнього середовища та реагує на нього. Звідси – інституціоналісти піддають критиці один із головних постулатів неокласичної теорії – рівновагу в економіці, вважаючи, що прагнення ринкових сил до гомеостазису деформу-

ється більш потужними впливами. Також додамо, що з огляду на кейнсіанську теорію, соціальна система є внутрішньо невірноваженою з тієї причини, що в реальному житті постійно відбувається процес послідовних змін, які не мають кінцевого завершення.

З іншого боку, на думку Т. Саржента, відмова від концепції гомеостазису в умовах раціонального вибору веде нас до не опанованих економічною наукою нетрів, де можна заплутатися в безлічі варіантів опису між об'єктивними і суб'єктивними розподілами [10, с. 24]. При цьому неправильна оцінка результату подій за умов нерівноважної траєкторії негативно впливає на політику уряду та траєкторію збалансованого зростання. До зазначеного додамо, що, на думку Дж. Стігліца, ринкова економіка, в якій інновації відіграють вирішальну роль, недостатньо добре описується стандартною ринковою моделлю [11, с. 378]. Ця проблема посилюється наявністю на ринках асиметричної інформації та іншими інформаційними недосконаlostями. Одна з фундаментальних причин такого становища полягає в тому, що неокласична теорія є вченням про обмін. Це означає, що для загального цілісного погляду на економічні процеси необхідно досліджувати категорію «відтворення», а не лише одну з економічних стадій – обмін, який, як зазначалося, є ключовою ланкою неокласичної економічної науки.

Звідси – інституціоналісти підтримують активну роль держави в ринковій економіці на всіх стадіях суспільного виробництва, але розуміють її не в кейнсіанському і не марксистському сенсі, а саме в процесі безперервної взаємодії господарюючих суб'єктів, що відбувається в таких фазах, як виробництво, розподіл, обмін та споживання благ, держава повинна здійснювати селекцію інститутів та протидіяти опортуністичній поведінці фірм та індивідів.

Що безпосередньо стосується аналізу нинішніх кризових явищ у глобалізованій економіці, то зазначимо: будь-яка масштабна криза вражає не просто окрему фазу економічного розвитку, а процес відтворення в цілому та потребує переходу на якісно новий рівень усієї системи господарських відносин, їх форм та інститутів.

Саме інституціональний напрям сучасної економічної науки під впливом реальної ситуації, що склалася в глобальній економіці, має здатність подолати ті проблеми економічної теорії, які визначаються світовою фінансовою кризою. Саме інституціональні зміни визначають радикальність та масштабність перетворень, що пов'язані з коригуванням економічних політик у країнах світу, які можна охарактеризувати як перехід до раціональності та розумної виваженості. Але вітчизняна практика формування відповідних інститутів в умовах подолання нинішньої фінансової кризи

засвідчує, що, по-перше, не завжди нові правила розповсюджуються на осіб, які їх проектує і запроваджують, по-друге, виникають проблеми з джерелами покриття витрат на інституціональні нововведення. Також нинішня вітчизняна інституціональна інфраструктура створює умови для можливостей отримання ренти певною категорією осіб, а започатковані інституціональні нововведення є гетерогенними для інтересів та мотивів більшості населення України. Наприклад, навіть на такій стадії інституціональної процедури, як ухвалення формального закону, досить важко розрізнити реальне бажання реалізувати державний інтерес від егоїстичного приватного інтересу вузького кола осіб, що лобіюють нормативний документ. Але з часом протиріччя, опосередковане створенням неефективного інституту, набуває суперечностей і потребує знову ж таки формального рішення. [13, с. 127].

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що інституціональна парадигма першочергово досліджує економічні узагальнення, які утворюються не на підґрунті абстрактних моделей рівноваги і досконалої конкуренції, а на основі реального досвіду, з огляду на факти, які мають відношення до аналізованої економічної події.

Сучасна криза засвідчила, що національні товарні і фінансові ринки, ринки фізичних активів капіталу і праці втратили стан стійкості та динаміку тенденцій розвитку. На державному рівні постає потреба в стратегічному регулюванні, орієнтованому на забезпечення реалізації концепції гомеостатичного розвитку держави з обґрунтованою макроекономічною політикою.

Відповідно, перспективи подальших розвідок полягають у необхідності вибудування національної моделі гомеостатичного розвитку, зважаючи на адекватну оцінку поточного стану країни та виявлення головних тенденцій світового господарського розвитку з теоретичним підґрунтям, напрацьованим класиками економічної думки матеріалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Єщенко П.С., Арсеєнко А.Г. Нова парадигма розвитку економіки – настійний виклик нашого часу / П.С. Єщенко, А.Г. Арсеєнко // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 1. – С. 28–47.
2. Інституціональна парадигма цивілізаційного розвитку : [монографія] : у 4-х кн. / За ред. А. Ткача. – Запоріжжя : ГУ ЗІДМУ, 2007.
3. Кун Т. Структура наукових революцій / Т. Кун. – М. : АСТ, 2002. – 328 с.
4. Кирдина С.Г. Теория институциональных матриц (пример российского институционализма) / С.Г. Кирдина // Постсоветский институционализм ; под ред. Р.М. Нуреева, В.В. Дементьева. – Донецк : Каштан, 2005. – С. 75–101.
5. Корытцев М.А. Институциональный экономический анализ в контексте методологической проблематики экономической науки / М.А. Корытцев // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2008. – Т. 6. – № 3. – С. 95–108.
6. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кейнс // Классики экономической науки – XX век. – М. : Гелиос АРВ, 2002. – 352 с.
7. Клинов В. Какой должна быть экономическая политика? / В. Клинов // Вопросы экономики. – 2012. – № 1. – С. 142–148.
8. Лемещенко П.С. Экономический кризис как институциональная форма и степень отрицания капитала / П.С. Лемещенко // Научные труды ДОННТУ. Серия экономическая. – 2010. – Вып. 31-2. – С. 117–130.
9. Норт Д. Институциональные изменения рамки анализа / Д. Норт // Вопросы экономики. – 1997. – № 3. – С. 6–17.
10. Sargent T. Evolution and Intelligent Design / T. Sargent // American Economic Review. – 2008. – Vol. 98. – № 1. – P. 5–37.
11. Стиглиц Дж. Информация и изменение парадигмы экономической теории / Дж. Стиглиц // ЭКОВЕСТ. – 2003. – № 3 (Вып. 3). – С. 336–421.
12. Еггертссон Т. Знания и теория институциональных изменений / Т. Еггертссон // Вопросы экономики. – 2011. – № 7. – С. 4–16.
13. Ha-Joon Ghang. Institutions and Economic Development: Theory, Policy and History / Ghang Ha-Joon // Journal of Institutional Economics. – 2011. – Volume 7. – Issue 04. – P. 473–498.